

Једна од примарних

функција образовања

јесте да човечанство

оспособи да преузме

контролу над сопственим

развојем

Жак Делор

Увод: О значају истраживања актуелних реформи високог образовања

У образовању се сажимају, преламају и изражавају све противречности савременог друштвеног развоја. Оно је генератор промена, али и само трпи утицаје глобалних, националних и локалних друштава. У ери научно-технолошке и информатичке револуције, које су положили основу за глобалну економију и умрежено друштво, знање и образовање постају кључни фактори друштвених промена, грађења и развоја друштвених мрежа и социјалне мобилности друштвених група. [\[1\]](#)

Полазећи од револуционарне улоге науке, производње знања у савремености и њиховог

организованог преношења на нову младу генерацију, није случајно да се универзитетско образовање нашло у фокусу интересовања друштвених елита и њихових реформаторских експеримената. Управо једна од таквих реформи високог образовања оличена је у тзв болоњском процесу, тј. реформи образовања на платформи Болоњске декларације. У овом раду истражујемо манифестне и латентне функције болоњског процеса, стратегију развоја која је у њему садржана, као и његове последице на развој образовања и развој друштва. [\[2\]](#)

У потрази за духом времена

Од времена настанка социологије па до данас научници су обликовали различите парадигме за социолошку анализу противречне природе друштвених односа, агенсима самопроизводње друштва, дијагнозе духа времена и историјских перспектива могућег развоја човечанства.

За разлику од Огиста Конта, који је у интелектуалној еволуцији човечанства тражио основу цивилизацијских промена, Карл Маркс је управо у индустрији, подели рада – пронашао бабицу рађања капитализма као модерног друштва. Макс Вебер је пак писао о утицају протестантске етике на настанак и развој капитализма, на процесе конкуренције, рационализације и модернизације. Ј. Шумпетер је писао о значају стваралачке деструкције, иновације и конкуренцији – технократских и меритократских елита, а посебно менаџера као друштвене групе за економску ефикасност и развој. А. Тофлер је писао о таласима цивилизацијских и друштвених промена, А. Турен о стрелама времена, Е. Морен о духу времена, а Џ. Низбет о мегатрендовима – који показују правац промена – смер у коме су кренули "коњи историје". М. Кастелс пише о информационом начину развоја и о успону умреженог друштва у нашој савремености, а Д. Бел и П. Дракер о доласку постиндустријске цивилизације и настанку друштва знања.

Свим овим дефиницијама заједнички именитељ је потрага за адекватном парадигмом, научним кључем за објашњење глобалних друштвених промена.

На почетку новог миленијума с правом истраживачи пишу о настајућем новом глобалном добу и неолибералном духу времена и његовим вредностима. При томе је у њиховој дијагнози тог времена много хипостазе и идолатрије – под фирмом говора о отвореном друштву равноправних социјалних шанси и меритократског система вредности.

Тачно је, међутим, да се у условима научно-технолошке револуције и информацијског начина развоја нова друштвена подела рада данас зачиње у научним лабораторијама и школским институцијама. Нажалост, две трећине човечанства још увек живи изван домета "трећег таласа" друштвених промена, у зони друштава светске полупериферије и периферије.

У овом раду, полазећи од хипотезе да *садашња фаза капитализма и подела рада, оличена у неолибералном глобализму, диктира правац и темпо реформи образовања у свету*, пропитујемо однос између доминантног дискурса Болоњске декларације и праксе реформе универзитетског образовања, тј, између неолибералног духа савременог капитализма и промена у систему образовања.

У том смислу у овом раду се трага за агенсима духа времена и њиховог утицаја на реформу универзитетског образовања у савремености. У вези са тим расправљамо о смеру тих мутација и крајњој сврси, о институционалним и суштинским променама система образовања које су везане за програм реформи . О дометима и отпорима тој реформи. Посебно указујемо на потребу прављења компаративне анализе разлика између Унесковог, интегралног хуманистичког концепта образовања, и болоњског – који је у функцији неолибералног фундаментализма и моноцентричног глобализма. И који, између осталог, разара како културни идентитет малих народа тако и универзалне вредности културе у савременом свету.

Унескова концепција образовања најјасније је образложена у студијама *Фредерика Мајера* (који је својевремено био директор ове институције). Одреднице овог хуманистичког интегралног концепта образовања јесу: а) то је образовање за живот у друштву и настајућем новом глобализованом свету, а не само за рад; б) оно је интегрални део концепта хуманог одрживог развоја и друштвеног прогреса; ц) у њему се хармонијски третира значај општег културног и хуманистичког образовања са стручним, професионалним; д) то је образовање у функцији развоја и еманципације личности, али и друштвеног прогреса. У његовом средишту су филозофија живота, одрживи развој, солидарност и слобода.

[3]

Насупрот овом концепту, *Болоњска декларација* изражава неолиберални дискурс развоја. У њој се образовање подређује тржишту, глобалној подели рада,

Пише: Љубиша Митровић
среда, 11 новембар 2009 23:18

инструментализује и редуцира на техничко, занат; раздваја се образовање од процеса васпитања и света културе. То је технократски *концепт образовања – без душе*, који ствара професионалне идиоте а не еманциповане људе.

Неолиберални глобализам као стратегија развоја у савремености – парадигматске одлике

Неолоберална економска филозофија развоја настала је осамдесетих година 20. века у САД, као одговор на структуралну кризу капитализма, изазвану нафтним шокovima и, са друге стране, као критика социјалдемократског модела капитализма, који је, тобож својим солидаризмом (институцијама солидарности), успоравао раст и развој капитализма. Овај заокрет од реалне економије ка монетаристичкој филозофији развоја интелектуално је обликован на лондонској Високој школи социјалних и економских наука и Чикашком универзитету. Најтипичнији представници ове оријентације су *Ф. Хајек, М. Фридман*

и

Нозик

... Ова економска доктрина изражава индивидуалистичку прагматичку филозофију развоја у функцији разобрученог мегакапитала и његове мондијализације. Критичко социолошко читање ове доктрине и на њој засноване економске праксе, доводи нас до закључка: да се у њој врши редукција друштва на тржиште, човек се своди на улоге, да се глорификује предузетничка иницијатива и да се профит ставља изнад човека. У суштини ради се о редуцирању човека на хомоекономикуса и идолоатрији циљно-рационалног типа делања, подређивања свих човекових и друштвених снага инструменталном уму и рационализацији, која није само облик модернизације, јер се овде јавља и као облик дехуманизације.

Неолиберална филозофија развоја дух протестантске етике повезује са макијавелизмом нове економске и политичке класе, и изражава интересе мондијализованог капитала у свету глобалне економије и монополарног новог светског поретка. Неолиберална фаза глобалног капитализма, користећи бројне ефекте научно-технолошког прогреса, пројектује на развој света не само веберијанске принципше гвоздене мреже рационализације и бирократизације друштва, већ и механизме и институције из орвеловске антиутопије (орвелијанске визије) о друштву као "животињској фарми" и "великом брату" као свевидећем оку и контролору различитих облика понашања људи... У тако глобализованом свету и монструозном "друштву контроле" (Делез) између човека и човека не оставља се ниједна друга веза сем калкуле, голог, бездушног рачуна. Човек

се редуцира на једнодимензионалну личност, у таквом друштву стручњаци су технички ефикасни професионалци а морално и људски равнодушни. образовање и знање се растају од васпитања и културе.

У таквом друштву, и економистичкој и технократској концепцији развоја друштва само образовање је осиромашено и раздвојено од васпитања. Наиме, од образовних институција се тражи да школују за професију а не за живот, и отуда се врши подређивање реформи система образовања диктату актуелне поделе рада. Од образовних институција на свим нивоима захтева се строга рационализација и висока ускоспецијалистичка професионализација. Такав модел образовања, садржан у Болоњској декларацији, чије су основне одреднице финансијализација и глобализација образовања, ствара "нове забрађене Марије", "нове слатке роботe", за једнократну употребу у свету глобалне економије. Отуда критички истраживачи о овим променама говоре као о *сумраку образовања* (Р. Блум) или *мекдоналдизацији образовања* (Џ. Рицер).

Ефекти овог модела образовања могу бити погубни по културу савременог друштва, развој здраве личности, јер овакво образовање и знање се растају од хуманистичких вредности и садржаја који су од пресудног значаја за развој индивидуалних и колективних идентитета и прогресивну улогу културе и друштвених промена.

Узроци реформе високог образовања и декларисани циљеви у болоњској платформи

Министри за високо школство из 29 европских земаља јуна 1999. године у Болоњи су потписали службени документ тзв. *Болоњску декларацију* у којој су садржане смернице развоја европског високошколства до 2010. године.

Основни узроци новог концепта реформе образовања

израженог у овој декларацији везани су за прилагођавање образовања духу неолибералне стратегије развоја у свету и процесима глобализације, као и захтевима савремене поделе рада и евроинтеграцијских процеса.

Основни циљеви

који су садржани у Болоњској декларацији могу се сажети у следећем: 1. остваривање процеса глобализације и функционализације високог образовања на европском простору; 2. усклађивање универзитетског образовања са развојним потребама савремених транснационалних и глобалних корпорација; 3. ослобађање од традиционализма и модернизација образовања (увођење нових технологија у образовни систем, интернет, студирање на дистанци...); 4. Јачање квалитета и ефикасности студирања; 5. подстицање и јачање мобилности студената, наставника и научно-истраживачких кадрова широм европског простора; 6. успостављање јединственог система у европском високошколском простору: лако препознатљивих и за

поређење могућих дипломских нивоа (организација студија на 2 или 3 нивоа) и отварање простора за изградњу флексибилних образовних профила и њихову проходност широм европског простора; 7. увођење кредитних система (ЕЦТС) приликом вредновања студијских обавеза; 8. унапређење европског суделовања у осигуравању стандарда квалитета високог школства; 9. захтев за суделовање студената у управљању; 10. промоција концепта перманентног образовања; 11. остваривање јединства европског високошколског простора и европског научно-истраживачког простора, као предуслова на путу изградње друштва знања.

Ови и други декларисани циљеви стратешки треба да допринесу промени европске парадигме универзитета и његове традиционалне академске културе, те да омогуће *промоцију америчког модела образовања* које је тржишно оријентисан. Речју, болоњским процесом отвара се простор да *европско образовање ступи у еру глобализације* високог школства, по диктату економског тржишта неолибералног типа, у коме доминацију имају интереси корпорација а не друштва, апликативне науке наспрам друштвених и хуманистичких, и где се знање и образовање редуцира на тржишно занимљиву робу а не третира као битан елемент културе и динамике развоја личности и друштва.

Одлике – смер реформе: могућности и ограничења болоњског модела образовања

Болоњска концепција образовања садржана у Декларацији није случајно настала. Она је израз доминантних тенденција у савременом економском развоју света, а пре свега савремене поделе рада која произилази из токова мондијализације капитала и глобалне економије. Пошто је садашња фаза неолибералног глобалног капитализма – израз нове рационализације и доминације технократског ума и плутократских интереса снага мега капитала – онда она диктира и правац реформе свих делатности, начин производње и начин управљања у свету. У том смислу *неолиберални дух савременог капитализма изражава нову диктатуру над потребама*. Главне одлике овог система реформе образовања, који проистиче из болоњске декларације јесу *глобализација, функционализација и инструментализација образовања за мисију крупног капитала у глобалној економији света*. Нова економија није само глобална и дигитална, него је и сурово конкурентна, те се отуда она у пољу друштвених и међународних односа испољава у форми социјалдарвинизације друштвених односа. Преферирајући капитал изнад свега и бога Мамона, реформатори образовања траже и од образовања да оно буде ефикасно,

прагматично, те се отуда преферирају специјалистичка знања за једнократну употребу ума, висока специјализација. Тражи се од професија да буду на тржишту профитабилне, без обзира на једнодимензионалност у формирању личности које су носиоци тих професија.

Савремена реформа образовања повезана је са европском поделом рада и доминантним процесима у глобалној економији. Остваривање неолибералне концепције развоја довело је до демонтаже социјалне државе, "експлоатације без границе" (П. Бурдије), до експлозије феномена прекаризације, до једнократне употребе запослених и њиховог шетања од једног радног места на друго. До нових социјалних неједнакости и структуралних противречности и економске кризе са бројним социјалним импликацијама.

Латентне функције реформе високог образовања

Компаративна анализа реформе образовања и високог школства у пракси показује да се у различитим земљама и регијама Европе неједнаким темпом и квалитетом остварују ови циљеви од различитих актера (департмана, колеџа, факултета и универзитета; наставника, сарадника и студената), као и да је различит домет остварених реформи. Такође, различит је однос савремених политичких и привредних елита, као и масмедија, према овим процесима.

Иако недостаје темељна анализа ових токова реформе на платформи Болоњске декларације, од стране социолога и педагога, критичка проблематизација и увид у садашње трендове омогућује нам да откријемо латентне функције актуелних реформи образовања у земљама у транзицији, посебно на Балкану, као и да повежемо ове процесе са експанзијом неолибералне идеологије и стратегијом зависне модернизације. Наша анализа показује да је *скривено социо-културно значење реформе образовања на платформи Болоњске декларације повезано са потребама европске поделе рада и логиком репродукције корпоративног мегакапитала. Отуда се може говорити о вирусу неолиберализма*

у процесима глобализације високошколског образовања и његовој радикалној рационализацији како би оно било што јефтиније, економичније и ефикасније; инструментално подређено актуелној подели рада и систему моћи, који диктира корпорацијски мегакапитал (ТНЦ) и глобална економија. Као последица овакве неолибералне оријентације у реформама високог школства, настаје слом класичног система образовања и радикалне рестрикције у садржајима општег и хуманистичког образовања (филозофије, социологије, културе, историје...), које воде разарању ума и остваривању у систему образовања ефекта једнодимензионалног човека,

Пише: Љубиша Митровић
среда, 11 новембар 2009 23:18

спецождера, стручњака заробљеног ума

, лакше адаптираних актуелној подели рада, пацификованих и интегрисаних у поредак моћи. Атомизацијом и фрагментисањем система наука на дисциплине и курсеве отвара се пут ескалацији неопозитивизма и разарања ума, што доводи до редукције вишедимензионалних функција универзитета (научне, образовне и културне), на искључиво образовну. У овом контексту универзитет постаје искључиво „ковачница“ специјалиста и професионалних идиота, који неће бити способни да граде критички однос према постојећем поретку нити да трагају за алтернативама његове замене. Овакав систем образовања ствара од студентских маса уске специјалисте, најамнике, хомолуденсе, потрошаче у „друштву спектакла“.

Речју, реформисани универзитет гушиће стварни развој индивидуалности и формирање интелектуалаца, а доведиће до стварања *системске интелигенције* у служби новог светског поретка. У овом контексту може се рећи да

вирус неолиберализма отвара пут духовној антиреволуцији

: победи идеологије индивидуалног поседништва, социјал-дарвинистичког егоизма и тржишно-потрошачке оријентације пред захтевима за солидарношћу, једнакошћу и слободом. У овом контексту и у самој науци настаје победа начела неопозитивизма над начелом дијалектичког тоталитета, победа инжењерског начина мишљења над хуманистичким, те отуда и агресивни наступ под геслом „истина није целина“ већ фрагменти, атомизирани свет чињеница. Уместо јачања сазнајне и акцијске димензије науке у функцији Истине и Доброте, на делу је афирмација егоистичког индивидуализма и захтева за прилагођавањем постојећем поретку. Гесло неолибералних постмодернистичких реформи у образовању је: „

Доле имагинација, живео свет у фрагментима

“, обнова филозофије Лајбницевог монаде, „зобраћених Марија“, заробљених умова, специјалиста, тркача на кратке стазе, за једнократну (зло)употрбу под фирмом флексибилности и прекарнизације.

Поентирајући свој рад у истраживању скривене функције у реформи образовања према Болонској декларацији, која се садржи у императиву глобализације образовања, морамо имати у виду да у савремености данас доминира *неолиберални, асиметрични модел глобализације*

, те да имплементација тог императива доводи, са једне стране, до покретљивости студентске и наставничке популације, али и до тога да ће на глобализованом тржишту знања (сиве материје) ова либерализација омогућити да развијене земље и њихове корпорације лакше добију јефтину а даровиту радну снагу. Тиме би се, под фирмом покретљивости у систему образовања, остварио процес неједнаке размене, лакшег „усисавања“ („крађе и прекрађе“) најдаровитијих дипломираних стручњака од транснационалних корпорација, чиме би се земље светске периферије даље девастирале и блокирале у њиховом развоју. И као што је у условима Отоманске империје постојао „данак у крви“, којим су поданици у империји, између осталог, плаћали Порти своју окупацију и вазалство, јер је

Пише: Љубиша Митровић
среда, 11 новембар 2009 23:18

како за одржавање, тако и за даљу експанзију империје била потребна млада и снажна војна сила, данас су за опстанак и нову неоимперијалну мисију мегакапитала потребни високо професионални стручњаци као носиоци развоја. У овом контексту треба разумети процесе глобализације образовања: где земље светског центра, руковођене логиком крупног капитала, захтевају либерализацију у земљама полупериферије и периферије, а себи остављају право на селективни протекционизам (по мери интереса својих корпорација) и за геостратешке интересе својих држава. Речју,

Европска унија

се централизује фрагментацијом своје периферије и експропријацијом њених ресурса, тј. богатства. Када је у питању глобализација образовања, ваља рећи да је на делу логика зависне модернизације која се намеће земљама светске полупериферије и периферије.

Као израз ових процеса, асиметричне глобализације и неолибералног модела друштвеног развоја, у савремености је дошло до сумрака класичног концепта европског образовања, који се историјски развио под утицајем просветитељства и либерализма, и у чијем је средишту јединство образовања и васпитања и изградња и еманципација личности. Насупрот тим циљевима, савремено образовање редуковано је на производњу фахидиота – специјалног, социјално равнодушних према хуманистичким циљевима друштвеног развоја.

Формирање компрадорске буржоазије у земљама капитализма периферије прати процес формирања системске, функционалне *лумпенинтелигенције*, прилагодљиве за потребе репродукције капитал односа. У том смислу промоција циљева глобализације образовања и његове функционализације, као и формирање културе зависности, у служби је репродукције и експанзије мегакапитала. У овом контексту модернизација се редукује на вестернизацију, а ова на американизацију.

Као израз ових тенденција у савремености настао је расцеп и супротстављеност образовања и васпитања, процеса социјализације и индивидуализације личности. У пракси је дошло до социјалдарвинизације односа, нарастања егоистичног индивидуализма, чији протагонисти иду безобзирно за својим себичним интересом, атомизирајући друштво и потискујући интегритет грађанина и грађанства. На делу је феномен – потискивања јавног човека и *идиотизација друштва*, његово редуцирање на агрегат себичних индивидуума, смањено социјабилних и несолидарних. Социолози већ говоре и о

феномену

смрти друштва

(А. Турен) какво смо знали у периоду модерне.

Постсоцијалистичка друштва у транзицији, после 200 година од грађанске револуције, још увек теже реализацији њених принципа чији је крајњи циљ формирање грађанског друштва. Нажалост, логика неолибералног развоја и социјалдарвинизација и атомизација друштва данас се јављају као унутрашња граница реализацији ових великих циљева јер су приватни интереси и егоистички индивидуум стављени изнад општег интереса и интереса грађанина. С тога треба упозорити: да нема развоја истинске демократије без реафирмације активне улоге грађанина у јавном животу. Још је стари

Перикле

, у златно доба атинске демократије, говорио –
демократија је акт храбрости

, те да претпоставља масовну партиципацију, учешће грађана у јавном животу. Перикле је о грађанима који се клоне јавног живота пежоративно говорио као о идиотима. У овом контексту треба подсетити и да је

Шон Дјуи

говорио о потреби васпитања за демократију, а
Имануел Кант

о потреби развоја грађанске самосвести, оспособљавање грађанина да се служе својим умом јер без тога нема усправљања, достојанства и еманципације човека. Стога, на актуелне процесе реформе високошколства треба критички гледати и оцењивати их не само са становишта инструменталне ефикасности – колико они оспособљавају за рад и професију, већ и колико су у функцији припреме личности за живот у друштву и за активно учешће у изградњи демократског процеса. Отуда, насупрот актуелној стратегији неолибералне зависне модернизације и асиметричне глобализације образовања,
неопходно је изграђивање аутономне образовне и културне политике

, у постсоцијалистичким друштвима у транзицији, која ће уз отварање према свету, процесима глобализације и модернизације система образовања, садржати и одређене одбрамбене механизме очувања кадрова и културног капитала, као и специфичности културе и националног идентитета земаља у транзицији и земаља у развоју.

Савремени универзитет као и савремено друштво налази се на раскршћу. И као што је неолиберализам у економији отворио пут структуралној кризи дугог вала са неизвесним и погубним последицама по развој и будућност човечанства, тако треба рећи да и интенце неолибералног тржишног фундаментализма у области реформе високошколског образовања могу бити погубне по друштво. Зато је неопходно критички, кроз трансдисциплинарни научно-истраживачки рад, оценити карактер и домете болоњског процеса, позитивна искуства подржати а негативна одстранити како не би даље девастирала образовни систем. У том смислу очекујем да ће у деценији која долази и Европа морати да преиспита како свој глобални концепт развоја (који је сада у знаку неолиберализма и американизације) и да се врати својој социјалној души, свом изворном социјал-демократском моделу. Такође, очекујем да се врати и свом културном академском моделу универзитета, у коме ће се очувати јединство фундаменталних и примењених наука; јединство његове научно-истраживачке, наставно-образовне и културне функције. Само на тај начин се може рехабилитовати стратешки циљ образовне и културне политике универзитета – „производња“

ХО

Пише: Љубиша Митровић
среда, 11 новембар 2009 23:18

моакадемикуса

као тоталног човека, а не полуобразованих фах-идиота (спецождера) за једнократну употребу од стране мегакапитала и структура моћи у савремености.

---

[1] Опширније о томе видети у раду „Глобализација, развој и образовање“, Љ. Митровића, у *Савремене структурне промене и култура мира*, Центар за социолошка истраживања, Ниш 2007, стр. 65–79.

[2] О анализи болоњског процеса и реформи високог образовања видети у студијама: В. Ј. Жуков, *Универзитетско образовање*. Москва 2003; К. П. Лесмана, *Теорија необразованости*□

—
заблуде друштва знања
, Беч 2006, и Д. Ж. Марковића,
Глобализација и високо школство
, Ниш, 2008.

[3] Видети о томе у студијама Ф. Мајора, *Сутра је увек касно*, 1991; *Сећање на будућност* , 1996. и *U NESCO*
— *идеал и акција*
1999.